

Σχετικά με την ψυχογένεση μιας περίπτωσης γυναικείας ομοφυλοφιλίας¹

(1920)

I

Η γυναικεία ομοφυλοφιλία, ασφαλώς όχι λιγότερο συχνή από την ανδρική, αλλά όμως λιγότερο θορυβώδης, δεν έχει μείνει απαρατήρητη μόνον από την ποινική νομοθεσία, αλλά έχει παραμεληθεί και από την ψυχαναλυτική έρευνα. Η ανακοίνωση μιας μεμονωμένης, όχι τόσο εντυπωσιακής περίπτωσης, στην οποία κατέστη δυνατόν να διαγνωσθεί το ψυχικό ιστορικό της δημιουργίας της, σχεδόν με απόλυτη συνέχεια και με πλήρη βεβαιότητα, μπορεί συνεπώς να αξιώσει κάπως την προσοχή μας. Εάν η παρουσίαση προσφέρει μόνο το γενικότερο περίγραμμα των γεγονότων και τις γνώσεις που αποκομίσθηκαν από αυτήν και παραλείπει όλες τις χαρακτηριστικές λεπτομέρειες, στις οποίες στηρίζεται η ερμηνεία, μπορεί εύκολα να γίνει κατανοητός ο περιορισμός αυτός, εξαιτίας της ιατρικής διακριτικότητας που απαιτείται να περιβάλλει μια πρόσφατη περίπτωση.

Μια δεκαοκτάχρονη, όμορφη και έξυπνη κοπέλα, από οικογένεια της καλής κοινωνίας προκάλεσε τη δυσαρέσκεια και την ανησυχία των γονιών της λόγω της τρυφερότητας με την οποία ακολουθεί μια κυρία «της κοινωνίας», κατά δέκα περίπου χρόνια μεγαλύτερή της. Οι γονείς ισχυρίζονται ότι αυτή η κυρία, παρ' όλο το αριστοκρατικό της όνομα, δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια κοκότα. Είναι μάλιστα γνωστό ότι μένει με μια παντρεμένη φίλη, με την οποία διατηρεί ιδιαίτερες σχέσεις, ενώ ταυτόχρονα έχει χαλαρές ερωτικές σχέσεις με μια σειρά ανδρών. Το κορίτσι δεν αμφισβητεί αυτή τη δυσφήμιση της κυρίας, όμως δεν αποτρέπεται από τη λατρεία της προς αυτή, μολονότι δεν της λείπει καθόλου η αίσθηση για το τι είναι πρόπον και αγνό. Καμία απαγόρευση και καμία επιτήρηση δεν την εμποδίζει να εκμεταλλεύεται καθεμία από τις σπάνιες ευκαιρίες να συναντήσει την αγαπημένη, να πληροφορείται όλες τις συνήθειες της ζωής της, να περιμένει επί ώρες μπροστά στην είσοδο της κατοικίας της ή στις στάσεις του τραμ, να της στέλνει άνθη και άλλα παρόμοια. Είναι πρόδηλο ότι αυτό το ένα και μοναδικό ενδιαφέρον έχει καταβροχθίσει όλα τα άλλα. Δεν φροντίζει για την περαιτέρω εκπαίδευσή της, δεν δίνει αξία στις κοινωνικές συναναστροφές και τις κοριτσίστικες διασκεδάσεις και διατηρεί μόνο τη συναναστροφή με μερικές φίλες, που μπορεί να της είναι χρήσιμες ως έμπιστες ή ως βοηθοί. Οι γονείς δεν γνωρίζουν πόσο έχει προχωρήσει η σχέση μεταξύ της κόρης τους και αυτής της αμφιβόλου ηθικής κυρίας και εάν έχουν ήδη υπερσκελισθεί τα όρια μιας τρυφερής ερωτοτροπίας. Δεν παρατήρησαν ποτέ στο κορίτσι κάποιο ενδιαφέρον για νεαρούς άνδρες και κάποια ευχαρίστηση για την εύνοιά τους· αντιθέτως, τους είναι σαφές ότι αυτή η τωρινή συμπάθεια για μια γυναίκα συνεχίζει, σε

---

¹ Τίτλος πρωτοτύπου: Über die Psychogenese eines Falles von weiblicher Homosexualität. Η παρούσα μετάφραση δημοσιεύτηκε αρχικά στο περιοδικό *Εκ των υστέρων*, το οποίο έχει διακόψει την έκδοσή του και τα τεύχη του είναι εξαντλημένα ή εξαιρετικά δυσεύρετα. Την αναδημοσιεύουμε εδώ, ώστε να παραμείνει διαθέσιμη, διότι αποτελεί καίρια βιβλιογραφική αναφορά του τέταρτου λακανικού σεμιναρίου, *Η σχέση αντικειμένου*, το οποίο είναι υπό εκτύπωση στις εκδόσεις Ψυχογίος. (Σημ. του Βλ. Σκολίδη)

μεγαλύτερο βαθμό, αυτό που είχε εκδηλωθεί κατά τα τελευταία χρόνια προς άλλα γυναικεία πρόσωπα και είχε προκαλέσει την υποψία και την αυστηρότητα του πατέρα.

Δύο όψεις της συμπεριφοράς της, αντίθετες μεταξύ τους κατά τα φαινόμενα, καταλόγιζαν οι γονείς του κοριτσιού με τον πλέον έντονο τρόπο. Το γεγονός ότι δεν είχε κανένα δισταγμό να εμφανίζεται με την κακόφημη ερωμένη δημοσίως σε πολυσύχναστους δρόμους, και συνεπώς παραμελούσε την προσωπική της φήμη, και ότι δεν απέρριπτε κανένα μέσο πλάνης, καμία δικαιολογία και κανένα ψεύδος, προκειμένου να καθιστά δυνατές τις συναντήσεις μαζί της και να τις καλύπτει. Συνεπώς πολλή δημοσιότητα στη μία περίπτωση, πλήρης προσποίηση στην άλλη. Μια ημέρα συνέβη αυτό, που υπό αυτές τις συνθήκες αναμενόταν να συμβεί, δηλαδή ο πατέρας συνάντησε στον δρόμο την κόρη συνοδευόμενη από αυτή την κυρία που του ήταν γνωστή. Τις προσπέρασε με ένα οργισμένο βλέμμα, που δεν προμήνυε τίποτα το καλό. Αμέσως μετά το κορίτσι ξέφυγε και έπεσε, περνώντας επάνω από το προστατευτικό τείχος, μέσα σε κοντινό άνοιγμα του αστικού σιδηροδρόμου. Για αυτή την, αναμφίβολα σοβαρά νοούμενη, απόπειρα αυτοκτονίας τιμωρήθηκε με μακρόχρονη καθήλωση στο κρεβάτι της αρρώστιας, αλλά ευτυχώς μόνο με ελάχιστη χρόνια βλάβη. Μετά την ανάρρωσή της, η κατάσταση είχε διαμορφωθεί για εκείνη και τις επιθυμίες της ευνοϊκότερη από πριν. Οι γονείς δεν τολμούσαν πλέον να της αντιπαρατεθούν εξίσου αποφασιστικά, και η κυρία, η οποία έως τότε αντιμετώπιζε τις προτάσεις της με σκληρή απόρριψη, είχε συγκινηθεί με μια τόσο σαφή απόδειξη σοβαρού πάθους και άρχισε να την αντιμετωπίζει φιλικότερα.

Περίπου μισό χρόνο μετά από αυτό το ατύχημα, οι γονείς απευθύνθηκαν στον ιατρό και του ανέθεσαν την αποστολή να επαναφέρει την κόρη τους στην ομαλότητα. Η απόπειρα αυτοκτονίας του κοριτσιού τούς είχε μάλλον δείξει ότι τα μέσα εξουσίας της οικογενειακής πειθαρχίας δεν ήταν σε θέση να αντιμετωπίσουν την προκειμένη διαταραχή. Ενδείκνυται, όμως, εδώ να χειριστούμε τη στάση του πατέρα χωριστά από εκείνη της μητέρας. Ο πατέρας ήταν ένας σοβαρός, ευπόληπτος άνδρας, κατά βάθος πολύ τρυφερός και, λόγω της επίκτητης αυστηρότητάς του, κάπως αποξενωμένος από τα παιδιά του. Τη συμπεριφορά του προς τη μοναδική του κόρη καθόριζε κατά πολύ η φροντίδα για τη γυναίκα του, τη μητέρα της. Όταν για πρώτη φορά έλαβε γνώση των ομοφυλοφιλικών κλίσεων της κόρης, ξέσπασε θυμωμένος και θέλησε να τις καταστείλει με απειλές· ενδεχομένως να αμφιταλαντεύτηκε τότε μεταξύ διαφορετικών, εξίσου δυσάρεστων αντιλήψεων, δηλαδή εάν θα έπρεπε να τη θεωρήσει ένα ανήθικο, διεστραμμένο ή ένα διανοητικώς ασθενές πλάσμα. Ακόμη και μετά το ατύχημα δεν κατόρθωσε να εξυψωθεί με ανωτερότητα στο σημείο εκείνης της συγκατάβασης, την οποία εξέφρασε ένας συνάδελφος ιατρός, για μία κατά κάποιον τρόπο παρόμοια εκτροπή μέσα στην οικογένειά του: «Είναι λοιπόν ένα δυστύχημα, όπως κάθε άλλο!» Η ομοφυλοφιλία της κόρης του είχε κάτι που προκαλούσε την ολοκληρωτική πικρία του. Ήταν αποφασισμένος να την καταπολεμήσει με όλα τα μέσα· η μικρή εκτίμηση προς την ψυχανάλυση, γενικά τόσο διαδεδομένη στη Βιέννη, δεν τον απέτρεψε να στραφεί προς αυτή για βοήθεια. Εάν αυτή η οδός αποτύγχανε, θα διέθετε ακόμη σε επιφυλακή το ισχυρότερο αντίδοτο* ένας γρήγορος γάμος θα ξυπνούσε τα φυσικά ένστικτα του κοριτσιού και θα κατέπνιγε τις μη φυσικές κλίσεις.

Η στάση της μητέρας δεν μπορούσε να γίνει τόσο εύκολα ορατή. Ήταν μια νέα ακόμη γυναίκα, η οποία προφανώς δεν ήθελε να απαρνηθεί το δικαίωμά της να αρέσει με την ομορφιά της. Σαφές ήταν μόνον ότι δεν αντιμετώπιζε την ιδιαίτερη ερωτοτροπία της κόρης της τόσο τραγικά, όσο ο πατέρας, και κατά κανένα τρόπο δεν εξοργιζόταν τόσο πολύ γι' αυτήν. Μάλιστα επί μακρόν έχαιρε της εμπιστοσύνης του κοριτσιού, σχετικά με τον έρωτά της για εκείνην την κυρία· η μεροληψία της απέναντί του φαινόταν να καθορίζεται περισσότερο από την επιζήμια

δημοσιότητα, με την οποία η κόρη εξέθετε σε όλον τον κόσμο τα αισθήματά της. Η ίδια υπήρξε για πολλά χρόνια νευρωτική, απολάμβανε μεγάλη προστασία εκ μέρους του άνδρα της, χειριζόταν τα παιδιά της αρκετά άνισα, ήταν στην πραγματικότητα σκληρή προς την κόρη και υπερβολικά τρυφερή προς τα τρία αγόρια, εκ των οποίων το νεαρότερο, το τελευταίο, ήταν ούτε καν τριών ετών εκείνη την εποχή. Δεν ήταν εύκολο να πληροφορηθεί κανείς κάτι περισσότερο συγκεκριμένο για τον χαρακτήρα της, διότι, για λόγους που μόλις αργότερα στάθηκε εφικτό να γίνουν κατανοητοί, τα στοιχεία που ανέφερε η ασθενής για τη μητέρα της ενείχαν συνεχώς μια επιφύλαξη, για την οποία στην περίπτωση του πατέρα δεν γινόταν ουδείς λόγος.

Ο ιατρός, που θα αναλάμβανε την αναλυτική θεραπεία του κοριτσιού, είχε πολλούς λόγους να μην αισθάνεται άνετα. Δεν αντιμετώπιζε μια κατάσταση, όπως την απαιτεί η ανάλυση και που σε αυτήν μόνο μπορεί να δοκιμάσει την αποτελεσματικότητά της. Ως γνωστόν, στην ιδανική της διαμόρφωση η κατάσταση αυτή είναι η ακόλουθη: κάποιος, που συνήθως είναι κύριος του εαυτού του, υποφέρει από ένα είδος εσωτερικής σύγκρουσης, την οποία δεν μπορεί μόνος του να φέρει εις πέρας, οπότε έρχεται στον αναλυτή, του παραπονείται γι' αυτό και τον παρακαλεί να τον βοηθήσει. Τότε ο ιατρός εργάζεται, χέρι με χέρι, με το ένα μέρος της νοσηρής διχασμένης προσωπικότητας ενάντια στον άλλο εταίρο της σύγκρουσης. Άλλες καταστάσεις, εκτός από αυτήν, είναι για την ανάλυση λιγότερο ή περισσότερο ακατάλληλες και προσθέτουν στις εσωτερικές δυσκολίες της περίπτωσης και νέες. Οι καταστάσεις, όπως εκείνη του ιδιοκτήτη που παραγγέλλει στον αρχιτέκτονα μια βίλα σύμφωνα με το δικό του γούστο και τις δικές του ανάγκες ή εκείνη του ευσεβούς δωρητή, που αναθέτει στον καλλιτέχνη να ζωγραφίσει την εικόνα ενός αγίου, στις οποίας τη γωνία βρίσκει τη θέση του το δικό του πορτρέτο ως προσκυνητή, κατά βάση δεν είναι συμβατές με τους όρους της ψυχανάλυσης. Βέβαια, συμβαίνει συχνά ένας σύζυγος να απευθύνεται προς τον ιατρό με την πληροφορία: η γυναίκα μου είναι νευρική, γι' αυτό και δεν τα πάει καλά μαζί μου· κάντε την καλά, ώστε να μπορέσουμε πάλι να ζανακάνουμε ευτυχισμένο το γάμο μας. Αλλά αρκετά συχνά αποδεικνύεται ότι μια τέτοια παραγγελία δεν μπορεί να διεκπεραιωθεί, αυτό σημαίνει ότι ο ιατρός δεν μπορεί να παραγάγει το αποτέλεσμα για το οποίο ο άνδρας επιθυμούσε τη θεραπεία. Μόλις η γυναίκα απελευθερωθεί από τις νευρικές αναστολές της, επιβάλλει τη λύση του γάμου, η διατήρηση του οποίου ήταν εφικτή μόνο κάτω από την προϋπόθεση της νεύρωσής της. Οι γονείς ζητούν να κάνουμε το παιδί τους καλά, το οποίο είναι νευρικό και απείθαρχο. Αντιλαμβάνονται ως υγιές παιδί εκείνο, το οποίο δεν παρουσιάζει δυσκολίες στους γονείς και που μπορούν να το χαίρονται. Ο ιατρός μπορεί να επιτύχει την αποκατάσταση του παιδιού, αλλά μετά την ανάρρωση εκείνο ακολουθεί πολύ πιο αποφασιστικά τους προσωπικούς του δρόμους και οι γονείς τώρα είναι ακόμη πιο δυσαρεστημένοι από πριν. Εν συντομία, δεν είναι αδιάφορο το αν ένας άνθρωπος έρχεται στην ανάλυση από δική του επιθυμία ή επειδή άλλοι τον οδηγούν εκεί, το αν ο ίδιος επιθυμεί μια μεταβολή ή μόνον οι συγγενείς του, οι οποίοι τον αγαπούν ή από τους οποίους θα ανέμενε κανείς μια τέτοια αγάπη.

Ως περαιτέρω δυσμενή στοιχεία μπορούσαν να αξιολογηθούν το γεγονός ότι το κορίτσι δεν ήταν ασθενής -δεν υπέφερε για εσωτερικούς λόγους, δεν παραπονιόταν για την κατάσταση της- και ότι η αποστολή που είχε ανατεθεί στον ιατρό δεν συνίστατο στο να λύσει μια νευρωτική σύγκρουση, αλλά να οδηγήσει τη μία παραλλαγή της γενετήσιας σεξουαλικής οργάνωσης προς την άλλη. Σύμφωνα με την εμπειρία μου, αυτό το έργο, η εξουδετέρωση της γενετήσιας αντιστροφής [inversion] ή της ομοφυλοφιλίας ποτέ δεν φάνηκε εύκολη. Βρήκα, μάλλον, ότι επιτυγχάνεται μόνο κάτω από ιδιαίτερα κατάλληλες συνθήκες και ότι ακόμη και

τότε η επιτυχία συνίσταται κυρίως στο να μπορεί, για το ομοφυλοφιλικά περιορισμένο πρόσωπο, να ελευθερωθεί ο έως τότε φραγμένος δρόμος για το άλλο φύλο· αποκαθιστούσε δηλαδή την πλήρη αμφίφυλη λειτουργία του. Τότε εναπόκειται στη δική του βούληση, εάν ήθελε να αφήσει να ερημώσει ο άλλος, περιφρονημένος από την κοινωνία, δρόμος και σε μεμονωμένες περιπτώσεις, μάλιστα, το έκανε. Πρέπει να παραδεχθούμε ότι και η ομαλή σεξουαλικότητα στηρίζεται σε έναν περιορισμό ως προς την επιλογή του αντικειμένου και εν γένει το εγχείρημα να μετατρέψουμε έναν πλήρως αναπτυγμένο ομοφυλόφιλο σε ετερόφυλο δεν έχει περισσότερες προοπτικές από ό,τι το αντίθετο, μόνον που αυτό το τελευταίο, για πρακτικούς ευνόητους λόγους, δεν επιχειρείται ποτέ.

Οι επιτυχίες της ψυχανάλυσης στη θεραπεία τής ιδιαίτερα πολύμορφης, πράγματι, ομοφυλοφιλίας, όντως αριθμητικά δεν είναι σημαντικές. Κατά κανόνα ο ομοφυλόφιλος δεν δύναται να παραιτηθεί από το αντικείμενο της ηδονής· δεν γίνεται να πεισθεί ότι, στην περίπτωση της μεταβολής του, θα ξαναβρεί στο άλλο αντικείμενο την ηδονή, από την οποία παραιτείται εδώ. Και όταν και αν προσφύγει στη θεραπεία, τότε τις περισσότερες φορές τον έχουν ωθήσει εξωτερικά κίνητρα, τα κοινωνικά μειονεκτήματα και οι κίνδυνοι της επιλογής του αντικειμένου του, και αυτοί οι συντελεστές της ενόρμησης της αυτοσυντήρησης αποδεικνύονται πολύ ασθενείς στον αγώνα ενάντια στις σεξουαλικές τάσεις. Τότε γρήγορα μπορούμε να αποκαλύψουμε το μυστικό του σχέδιο: να επιφέρει, μέσω της αποτυχίας αυτού του εγχειρήματος, τον καθησυχασμό, ότι έπραξε το καλύτερο δυνατόν ενάντια στην ιδιαιτερότητά του και ότι θα μπορούσε να αφηθεί πλέον σε αυτή με ήσυχη συνείδηση. Εκεί όπου το μέλημα για αγαπητούς γονείς και συγγενείς είχε κινητοποιήσει την προσπάθεια της θεραπείας, η περίπτωση είναι κάπως διαφορετική. Τότε υφίστανται πράγματι λιβιδινικές τάσεις, που μπορούν να αναπτύξουν ενέργειες αντίθετες προς την ομοφυλοφιλική επιλογή του αντικειμένου, αλλά των οποίων η δύναμη σπανίως επαρκεί. Μόνο εκεί όπου η προσήλωση στο ίδιου φύλου αντικείμενο δεν έχει γίνει ακόμη αρκετά ισχυρή ή όπου προϋπάρχουν σημαντικές βάσεις και υπολείμματα της ετεροφυλικής επιλογής αντικειμένου, δηλαδή στην περίπτωση ασταθούς ή σαφώς αμφίφυλης οργάνωσης, μπορεί η πρόγνωση της ψυχαναλυτικής θεραπείας να ξεκινήσει με ευνοϊκότερους όρους.

Για τους λόγους αυτούς απέφυγα όσο μπορούσα να προβλέψω στους γονείς την πραγματοποίηση της επιθυμίας τους. Δήλωσα μόνο την προθυμία μου να μελετήσω επιμελώς το κορίτσι επί μερικές εβδομάδες ή μήνες, ώστε κατόπιν να είμαι σε θέση να εκφρασθώ σχετικά με τις προοπτικές να ασκηθεί επίδραση συνεχίζοντας την ανάλυση. Σε ένα μεγάλο αριθμό περιπτώσεων η ανάλυση διαχωρίζεται σε δύο σαφώς ξεχωριστές φάσεις· σε μια πρώτη, ο ιατρός αποκομίζει τις αναγκαίες γνώσεις από τον ασθενή, του γνωρίζει τις προϋποθέσεις και τις θεμελιώδεις αρχές της ανάλυσης και αναπτύσσει ενώπιόν του την κατασκευή της γένεσης της πάθησής του, για την οποία [κατασκευή] θεωρεί ότι νομιμοποιείται βάσει του υλικού που του προμήθευσε η ανάλυση. Σε μια δεύτερη φάση, ο ίδιος ο ασθενής γίνεται κύριος του υλικού που του παρατίθεται, εργάζεται επ' αυτού, ενθυμείται από τα φερόμενα ως απωθημένα ό,τι μπορεί να ενθυμηθεί, και επιδιώκει να επαναλάβει τα άλλα σε ένα είδος αναβίωσης. Σε αυτή τη διαδικασία μπορεί να επιβεβαιώσει, να συμπληρώσει και να διορθώσει τους συλλογισμούς του γιατρού. Μόνο τότε, κατά τη διάρκεια αυτής της εργασίας με την υπέρβαση των αντιστάσεων, αντιλαμβάνεται την εσωτερική αλλαγή που θέλουμε να επιτύχουμε και αποκομίζει τις πεποιθήσεις, οι οποίες τον καθιστούν ανεξάρτητο από την ιατρική αυθεντία. Κατά την πορεία της αναλυτικής θεραπείας, αυτές οι δύο φάσεις δεν διακρίνονται πάντοτε αυστηρά μεταξύ τους· αυτό μπορεί να συμβεί μόνο όταν η αντίσταση τηρεί ορισμένους όρους.

Αλλά, όπου συντρέχει αυτή η περίπτωση, μπορούμε να προσφύγουμε στη σύγκριση με τα δύο αντίστοιχα μέρη ενός ταξιδιού. Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει όλες τις αναγκαίες, και σήμερα τόσο περίπλοκες και δύσκολα διεκπεραιούμενες προετοιμασίες, ώσπου να πάρει κανείς επιτέλους το εισιτήριο, να φθάσει στην αποβάθρα και να καταλάβει τη θέση του στο βαγόνι. Τώρα έχει το δικαίωμα και τη δυνατότητα να ταξιδέψει στη μακρινή χώρα, αλλά μετά από όλες αυτές τις προεργασίες δεν βρίσκεται ακόμη εκεί και στην πραγματικότητα δεν έχει πλησιάσει το στόχο, ούτε κατά ένα χιλιόμετρο. Προς τούτο χρειάζεται ακόμη να πορευθεί κανείς το ίδιο το ταξίδι από τον ένα σταθμό στον άλλο και αυτό το μέρος του ταξιδιού μπορεί όντως να συγκριθεί με τη δεύτερη φάση.

Η ανάλυση της παρούσας ασθενούς μου ακολούθησε αυτό το σχήμα των δύο φάσεων, δεν συνεχίστηκε όμως πέρα από την αρχή της δεύτερης φάσης. Εντούτοις, μια ιδιαίτερη διάταξη της αντίστασης επέτρεψε να κερδίσω την πλήρη επιβεβαίωση των κατασκευών μου και μια, σε γενικές γραμμές, επαρκή γνώση για την πορεία της ανάπτυξης της αντιστροφής της. Όμως, πριν εκθέσω τα αποτελέσματα της ανάλυσής της, πρέπει να επεξεργασθώ μερικά σημεία, τα οποία είτε ο ίδιος έθιξα, είτε επιβλήθηκαν στον αναγνώστη ως τα πρώτα αντικείμενα του ενδιαφέροντός του.

Είχα εξαρτήσει την πρόγνωση, εν μέρει, από το κατά πόσον το κορίτσι είχε προχωρήσει στην ικανοποίηση του πάθους του. Η πληροφορία, που έλαβα κατά την ανάλυση, φαινόταν ευνοϊκή προς αυτή την κατεύθυνση. Με κανένα από τα αντικείμενα του πάθους της δεν είχε απολαύσει κάτι περισσότερο από μεμονωμένους ασπασμούς και εναγκαλισμούς· η γενετήσια παρθενία της, αν κανείς μπορεί να εκφρασθεί κατ' αυτόν τον τρόπο, είχε παραμείνει άθικτη. Μάλιστα η μισοκοσμική κυρία, η οποία είχε προξενήσει τα πλέον πρόσφατα και αρκετά ισχυρότερα αισθήματα, είχε παραμείνει ανένδοτη απέναντί της· ποτέ δεν της παρείχε μεγαλύτερη εύνοια από το να της επιτρέψει να ασπασθεί το χέρι της. Προφανώς το κορίτσι έκανε την ανάγκη φιλοτιμία, όταν διαρκώς ετόνιζε την αγνότητα της αγάπης της και τη φυσική αποστροφή της προς μια σεξουαλική σχέση. Ίσως και να μην είχε εντελώς άδικο, όταν επαινούσε την κατά τα άλλα αξιοσέβαστη αγαπημένη της, λέγοντας ότι παρ' όλη την ευγενή καταγωγή της και ενώ εξωθήθηκε στην παρούσα κατάσταση της μόνον λόγω αντίξοων οικογενειακών συνθηκών, είχε διατηρήσει σ' αυτό το σημείο ένα σημαντικό μέρος αξιοπρέπειας. Διότι η κυρία αυτή συνήθιζε σε κάθε συνάντησή τους να προσπαθεί να την πείσει να αποστρέψει την κλίση της από εκείνη με τις γυναίκες, εν γένει, και έως την απόπειρα αυτοκτονίας η συμπεριφορά απέναντί της ήταν πάντοτε μόνο απορριπτική.

Ένα δεύτερο σημείο, το οποίο προσπάθησα γρήγορα να διαφωτίσω, αφορούσε τα προσωπικά κίνητρα του κοριτσιού, στα οποία θα μπορούσε να στηριχθεί ίσως η αναλυτική θεραπεία. Δεν προσπάθησε να με εξαπατήσει ισχυριζόμενη ότι αισθανόταν μια πειστική ανάγκη να ελευθερωθεί από την ομοφυλοφιλία της. Αντίθετα, διατεινόταν ότι δεν μπορούσε να φαντασθεί κανέναν άλλον έρωτα, αλλά, όπως συμπλήρωνε, λόγω των γονέων της ήθελε να υποστηρίξει με ειλικρίνεια τη θεραπευτική προσπάθεια, διότι της ήταν πολύ βαρύ να προξενεί στους γονείς της τέτοιο καημό. Και αυτή τη δήλωση έπρεπε καταρχάς να τη δεχθώ ως ευνοϊκή· δεν μπορούσα να σκεφθώ ποια ασυνείδητη συναισθηματική κατάσταση κρυβόταν πίσω από αυτήν. Αυτό που εμφανίστηκε αργότερα εδώ επέδρασε αποφασιστικά στη διαμόρφωση της θεραπείας και στην πρόωρη διακοπή της.

Οι αναγνώστες που δεν είναι αναλυτές θα αναμένουν προ πολλού ανυπόμονα την απάντηση σε δύο άλλες ερωτήσεις. Είχε αυτό το ομοφυλόφιλο κορίτσι σαφή σωματικά

χαρακτηριστικά του άλλου φύλου και αποδείχθηκε ως περίπτωση εγγενούς ή επίκτητης ομοφυλοφιλίας (που αναπτύχθηκε αργότερα);

Δεν παραγνωρίζω τη σημασία που προσήκει στο πρώτο ερώτημα. Μόνο που δεν θα πρέπει να υπερβάλλουμε σε αυτή τη σημασία και να αποκρύπτουμε προς χάριν της το γεγονός ότι μεμονωμένα δευτερεύοντα χαρακτηριστικά του άλλου φύλου υπάρχουν πολύ συχνά σε κανονικά ανθρώπινα άτομα εν γένει και ότι πολύ κατά σχηματισμένα σωματικά χαρακτηριστικά του άλλου φύλου μπορούν να απαντηθούν σε πρόσωπα των οποίων η επιλογή αντικειμένου δεν έχει υποστεί καμία μεταβολή με την έννοια μιας αντιστροφής. Δηλαδή με άλλα λόγια, ότι ο βαθμός του φυσικού ερμαφροδιτισμού είναι σε υψηλό βαθμό ανεξάρτητος από τον ψυχικό. Ως περιορισμός των δύο προτάσεων, πρέπει να προστεθεί ότι αυτή η ανεξαρτησία είναι στον άνδρα σαφέστερη απ' ό,τι στη γυναίκα, όπου η σωματική και ψυχική διαμόρφωση του αντίθετου χαρακτήρα ως προς το φύλο, μάλλον συμπίπτουν τακτικά. Δεν είμαι όμως σε θέση, όσον αφορά τη δική μου περίπτωση, θα απαντήσω ικανοποιητικά στην πρώτη ερώτηση που τέθηκε εδώ. Διότι ο ψυχαναλυτής, σε ορισμένες περιπτώσεις, φροντίζει να αρνείται τη διεξοδική σωματική εξέταση των ασθενών του. Πάντως μια εντυπωσιακή απόκλιση από τον σωματικό τύπο της γυναίκας δεν υπήρχε, ούτε κάποια έμμηνος διαταραχή. Καθώς το όμορφο και καλοσχηματισμένο κορίτσι είχε το υψηλό ανάστημα του πατέρα και είχε μάλλον αδρά, παρά κοριτσιίστικα, ήπια, απαλά χαρακτηριστικά προσώπου, θα μπορούσε να τα θεωρήσει κανείς ως υπαινιγμούς μιας σωματικής αρρενωπότητας. Θα μπορούσε κανείς να αναγάγει και μερικές διανοητικές ιδιότητες στην ανδρική φύση, όπως η οξύτητα της αντίληψής της και η ψυχική σαφήνεια της σκέψης της όσο δεν ήταν κυριευμένη από το πάθος της. Όμως αυτές οι διαφοροποιήσεις είναι μάλλον συμβατικές, παρά επιστημονικά δικαιολογημένες. Ασφαλώς είναι σημαντικότερο το ότι, στη συμπεριφορά της προς το αντικείμενο του έρωτά της, είχε προσλάβει αρκετά τα χαρακτηριστικά του ανδρικού τύπου, δηλαδή έδειχνε την ταπεινότητα του άνδρα που αγαπά και τη μεγαλόθυμη σεξουαλική υπερεκτίμηση εκ μέρους του, την παραίτηση από κάθε ναρκισσιστική ικανοποίηση, την προτίμηση για την προσφορά αγάπης παρά για την αποδοχή αγάπης. Συνεπώς δεν είχε απλώς επιλέξει ένα γυναικείο αντικείμενο, αλλά είχε πάρει και μια ανδρική στάση απέναντί του.

Το άλλο ερώτημα, το εάν η περίπτωσή της αντιστοιχούσε σε μια εκ γενετής ή επίκτητη ομοφυλοφιλία, θα απαντηθεί με τη συνολική ιστορία της ανάπτυξης της διαταραχής της. Εδώ θα προκύψει κατά πόσο αυτό το ίδιο το ερώτημα είναι άκαρπο και άτοπο.

II

Μετά από μια τόσο εκτενή εισαγωγή δεν μπορεί παρά να ακολουθήσει μια σύντομη και εποπτική παρουσίαση της ιστορίας της λίμπιντο αυτής της περίπτωσης. Στα παιδικά του χρόνια το κορίτσι είχε διανύσει την κανονική θέση του γυναικείου οιδιπόδειου συμπλέγματος² με ελάχιστα εντυπωσιακό τρόπο, αργότερα επίσης άρχισε να υποκαθιστά τον πατέρα με τον λίγο μεγαλύτερο στην ηλικία αδελφό. Σεξουαλικά όνειρα της πρώιμης νεότητας ούτε θυμόταν, ούτε αποκαλύφθηκαν με την ανάλυση. Η σύγκριση των γεννητικών οργάνων του αδελφού με τα δικά της, που συνέπεσε περίπου στην αρχή της λανθάνουσας περιόδου (πέντε ετών ή λίγο νωρίτερα), της άφησε μια έντονη εντύπωση και οι μετέπειτα επιδράσεις της μπόρεσαν να

---

² Δεν βλέπω καμία πρόοδο ή κανένα πλεονέκτημα στην εισαγωγή του όρου «σύμπλεγμα της Ηλέκτρας» και δεν θέλω να τον υποστηρίξω.

αναζητηθούν μακριά. Πολύ λίγα στοιχεία παρέπεμπαν σε πρώιμο παιδικό αυνανισμό ή η ανάλυση δεν έφτασε τόσο μακριά, ώστε να δια φωτίσει αυτό το σημείο. Η γέννηση ενός δεύτερου αδελφού, όταν ήταν μεταξύ πέντε και έξι ετών, δεν είχε καμία ιδιαίτερη επίδραση στην ανάπτυξή της. Στα σχολικά και προεφηβικά χρόνια γνώρισε βαθμιαία τα δεδομένα της σεξουαλικής ζωής και τα υποδέχθηκε με το κανονικό, όπως θα μπορούσε να ονομασθεί, και όχι υπερβολικό μείγμα της ηδονής και τρομαγμένης απόρριψης. Όλες αυτές οι πληροφορίες φαίνονται αρκετά ισχνές και δεν μπορώ να αναλάβω την ευθύνη ότι είναι πλήρεις. Ίσως, ωστόσο, η ιστορία της νεότητας να ήταν αρκετά πλουσιότερη· δεν το γνωρίζω. Η ανάλυση διακόπηκε, όπως είπα, μετά από σύντομο χρονικό διάστημα και γι' αυτό παρείχε ένα ιστορικό [Anamnese], που δεν είναι περισσότερο αξιόπιστο από τα άλλα, τα δικαίως αμφισβητούμενα ιστορικά ομοφυλόφιλων. Το κορίτσι δεν ήταν ποτέ νευρωτικό, δεν προσκόμιζε κανένα σύμπτωμα υστερίας στην ανάλυση, έτσι ώστε οι αφορμές για τη διερεύνηση της παιδικής της ιστορίας δεν μπορούσαν να προσφερθούν τόσο γρήγορα.

Σε ηλικία δεκατριών και δεκατεσσάρων ετών έδειξε μία, κατά τη γνώμη όλων, υπερβολικά ισχυρή, τρυφερή προτίμηση για ένα μικρό, ούτε καν τρίχρονο αγόρι, το οποίο μπορούσε να βλέπει τακτικά σε μια παιδική χαρά. Φρόντιζε το παιδί με τόση εγκαρδιότητα, ώστε εξ αυτού να δημιουργηθεί μια μακρόχρονη φιλική σχέση με τους γονείς του μικρού. Από αυτό το γεγονός μπορούμε να συμπεράνουμε ότι τότε κυριαρχείτο από μια έντονη επιθυμία να γίνει η ίδια μητέρα και να έχει ένα παιδί. Όμως, λίγο χρόνο μετά, το αγόρι τής έγινε αδιάφορο και άρχισε να δείχνει για ώριμες, αλλά ακόμη νεαρές, κυρίες ένα ενδιαφέρον του οποίου οι εκδηλώσεις επέσυραν γρήγορα την τιμωρία της εκ μέρους του θιγέντος πατρός.

Πέρα από κάθε αμφιβολία, κατέστη βέβαιο ότι αυτή η αλλαγή συνέπεσε χρονικά με ένα γεγονός στην οικογένεια, το οποίο μπορούμε να περιμένουμε να μας φωτίσει ως προς την αλλαγή. Προηγουμένως η λίμπιντό της ήταν προετοιμασμένη για τη μητρότητα, κατόπιν ήταν μια ομοφυλόφιλη ερωτευμένη με ώριμες γυναίκες, πράγμα που παρέμεινε έκτοτε. Αυτό το τόσο σημαντικό για την κατανόησή μας γεγονός ήταν μια νέα εγκυμοσύνη της μητέρας και η γέννηση ενός τρίτου αδελφού, όταν ήταν περίπου δεκαέξι ετών.

Ο συσχετισμός, τον οποίο θα αποκαλύψω στη συνέχεια, δεν είναι προϊόν του συνδυαστικού μου ταλέντου· μου υποβλήθηκε μέσω του τόσο αξιόπιστου αναλυτικού υλικού, ώστε να μπορώ να απαιτώ για αυτό αντικειμενική βεβαιότητα. Ιδιαίτερα αποφασιστικής σημασίας υπέρ αυτού, ήταν μια σειρά αλληλοσυνδεόμενα, εύκολα ερμηνευόμενα όνειρα.

Η ανάλυση επέτρεψε να φανεί με σαφήνεια ότι η αγαπημένη κυρία ήταν ένα υποκατάστατο της μητέρας. Μόνο που η ίδια δεν ήταν βέβαια μητέρα και δεν ήταν η πρώτη αγάπη αυτού του κοριτσιού. Τα πρώτα αντικείμενα της συμπάθειάς της από τη γέννηση του τελευταίου αδελφού ήταν πράγματι μητέρες, γυναίκες μεταξύ τριάντα και τριάντα πέντε ετών, τις οποίες γνώρισε μαζί με τα παιδιά τους στις καλοκαιρινές διακοπές ή μέσα στην οικογενειακή συναναστροφή της μεγαλούπολης. Ο όρος της μητρότητας αργότερα εγκαταλείφθηκε, επειδή στην πραγματικότητα δεν ήταν συμβατός με έναν άλλο, που καθίσταται διαρκώς και πιο σημαντικός. Ο ιδιαίτερα έντονος δεσμός με την τελευταία αγαπημένη, την «κυρία», είχε και μια άλλη αιτία, την οποία το κορίτσι βρήκε μια ημέρα δίχως κόπο. Η λεπτή εμφάνιση, η αυστηρή ομορφιά και η τραχεία φύση της κυρίας τής θύμιζαν τον κάπως μεγαλύτερο αδελφό της. Συνεπώς το τελευταίο αντικείμενο της επιλογής της δεν αντιστοιχούσε μόνο στο γυναικείο, αλλά και στο ανδρικό της ιδανικό, συνένωνε την ικανοποίηση της ομοφυλόφιλης επιθυμητής κατεύθυνσης με αυτή της ετερόφυλης. Ως

γνωστόν, η ανάλυση ομοφυλόφιλων ανδρών, σε πολυάριθμες περιπτώσεις, έχει δείξει την ίδια σύζευξη, μια νύξη: να μη φανταζόμαστε τη φύση και τη δημιουργία της αντιστροφής τόσο απλή και να μη χάνουμε από τα μάτια μας τη γενική αμφιφυλία του ανθρώπου.³

Πώς πρέπει όμως να κατανοήσουμε ότι το κορίτσι, ακριβώς με την όσιμη γέννηση ενός παιδιού, όταν η ίδια ήταν πλέον ώριμη και είχε προσωπικές έντονες επιθυμίες, ωθήθηκε να στρέψει τη γεμάτη πάθος τρυφερότητα προς τη μητέρα αυτού του παιδιού, προς την ίδια της τη μητέρα, και να την εκφράσει σε μια εκπρόσωπο της μητέρας; Άλλωστε, μετά από όλα όσα γνωρίζουμε, θα έπρεπε να αναμένουμε το αντίθετο. Οι μητέρες συνήθως υπό αυτές τις συνθήκες ντρέπονται μπροστά στις σχεδόν ώριμες για γάμο κόρες τους· οι κόρες έχουν προς τη μητέρα ένα συναίσθημα ανάμεικτο από οίκτο, περιφρόνηση και φθόνο, το οποίο δεν συμβάλλει καθόλου στην ανάπτυξη της τρυφερότητας προς τη μητέρα. Το κορίτσι της μελέτης μας είχε γενικά λίγους λόγους για να αισθανθεί τρυφερά προς τη μητέρα της. Για αυτή την ακόμη νεανική γυναίκα, αυτή η γρήγορα ανθισμένη κόρη ήταν μια ενοχλητική αντίζηλος, την έβαζε σε υποδεέστερη θέση από τα αγόρια, περιόριζε όσο ήταν δυνατόν την αυτονομία της και επαγρυπνούσε με ιδιαίτερο ζήλο να μένει μακριά από τον πατέρα. Συνεπώς η ανάγκη του κοριτσιού για μια πιο αγαπητική μητέρα μπορεί ανέκαθεν να ήταν δικαιολογημένη· γιατί όμως αναφλέχθηκε τότε με τη μορφή ενός διαβρωτικού πάθους, αυτό δεν είναι κατανοητό.

Η εξήγηση είναι η ακόλουθη: Το κορίτσι βρισκόταν στη φάση της εφηβικής επανενεργοποίησης του παιδικού οιδιπόδειου συμπλέγματος, όταν επέδρασε επάνω της η απογοήτευση. Της έγινε καθαρά συνειδητή η επιθυμία να έχει ένα παιδί και μάλιστα αρσενικό· το ότι θα έπρεπε να είναι ένα παιδί του πατέρα και καθ' ομοίωσή του, δεν έπρεπε να το πληροφορηθεί το συνειδητό της. Αλλά τότε συνέβη να μην αποκτήσει εκείνη το παιδί, αλλά η μισητή, στο ασυνείδητο, αντίζηλος, η μητέρα. Αγανακτισμένη και πικραμένη, απομακρύνθηκε από τον πατέρα, και από τον άνδρα εν γένει. Μετά από αυτή την πρώτη μεγάλη αποτυχία απέρριψε [verwerfen] τη θηλυκότητά της και κατευθύνθηκε προς ένα άλλο κατάλυμα για τη λίμπιντό της.

Συμπεριφερόταν εντελώς παρόμοια με πολλούς άνδρες, οι οποίοι μετά από μια δυσάρεστη εμπειρία, φιλονικούν διαρκώς με το άπιστο φύλο των γυναικών και γίνονται μισογύνηδες. Αφηγούνται ότι μία από τις πιο ελκυστικές και πιο δυστυχείς ηγεμονικές προσωπικότητες του καιρού μας έγινε ομοφυλόφιλος επειδή η μισητή του τον απάτησε με έναν ξένο. Δεν γνωρίζω εάν αυτό συνιστά ιστορική αλήθεια, όμως η φήμη αυτή κρύβει ένα μέρος ψυχολογικής αλήθειας. Η λίμπιντο όλων μας αμφιταλαντεύεται κανονικά, καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής μας, ανάμεσα στο αρσενικό και το θηλυκό αντικείμενο. Ο εργένης εγκαταλείπει τις φιλίες του, όταν παντρεύεται και επιστρέφει στο στέκι της παρέας, όταν ο γάμος του ανοσταίνει. Βέβαια εκεί όπου η αμφιταλάντευση είναι τόσο ριζική και τόσο οριστική, εκεί υποθέτουμε έναν ιδιαίτερο παράγοντα, ο οποίος ευνοεί τη μία ή την άλλη πλευρά και ίσως περίμενε μόνο την κατάλληλη στιγμή για να επιβάλει την επιλογή του αντικειμένου προς την κατεύθυνσή του.

Το κορίτσι μας, λοιπόν, μετά τη ματαίωση της επιθυμίας για την απόκτηση παιδιού, είχε απορρίψει εν γένει την αγάπη προς τον άνδρα και τον γυναικείο ρόλο. Και θα μπορούσε προφανώς να συμβεί κάτι πολύ διαφορετικό· αυτό που συνέβη ήταν το πλέον ακραίο.

---

³ Πρβλ. I. Sadger, «Jahresbericht uber sexuelle Perversionen», *Jahrbuch der Psychoanalyse*, VI (1914).

Μεταβλήθηκε σε άνδρα με ερωτικό αντικείμενο τη μητέρα αντί του πατέρα.⁴ Η σχέση της προς τη μητέρα ασφαλώς ήταν εξ αρχής διφορούμενη, ήταν εύκολο να αναβιώσει την παλαιότερη αγάπη προς τη μητέρα και με τη βοήθειά της να οδηγήσει την τωρινή εχθρότητα προς τη μητέρα σε υπερβολική αντιστάθμιση. Επειδή δεν μπορούσε να επιτύχει τίποτε με την πραγματική μητέρα, από την μεταβολή των συναισθημάτων που περιγράψαμε, προέκυψε η αναζήτηση ενός υποκατάστατου της μητέρας, στο οποίο θα μπορούσε να προσκολληθεί με γεμάτη πάθος τρυφερότητα.⁵

Μια πρακτική αιτία προερχόμενη από τις πραγματικές της σχέσεις με τη μητέρα προστέθηκε στο «όφελος από την αρρώστια» της. Η μητέρα απέδιδε μεγάλη σημασία στο να περιβάλλεται και να κολακεύεται από άνδρες. Εφόσον λοιπόν θα γινόταν ομοφυλόφιλη και θα παραχωρούσε τους άνδρες στη μητέρα, τρόπον τινά θα την «απέφευγε», απομάκρυνε ένα εμπόδιο που έως τώρα ήταν υπαίτιο για τη δυσαρέσκεια της μητέρας.⁶

Η κατ' αυτόν τον τρόπο αποκτηθείσα λιβιδινική στάση ενισχύθηκε, όταν το κορίτσι αντιλήφθηκε πόσο δυσάρεστη ήταν για τον πατέρα. Από εκείνη την πρώτη τιμωρία λόγω της ιδιαίτερα τρυφερής προσέγγισης προς μια γυναίκα, γνώριζε με ποιον τρόπο μπορούσε να πικράνει τον πατέρα και πώς μπορούσε να τον εκδικηθεί. Τώρα παρέμενε ομοφυλόφιλη από πείσμα ενάντια στον πατέρα. Δεν είχε κανένα πρόβλημα συνείδησης να τον εξαπατά με κάθε τρόπο και να ψεύδεται. Προς τη μητέρα ήταν τόσο ειλικρινής, όσο ήταν αναγκαίο, για να μην πληροφορηθεί τίποτε ο πατέρας. Είχα την εντύπωση ότι ενεργούσε κατά τη θεμελιώδη αρχή της ισοτιμωρίας: Εφόσον με εξαπάτησες, θα πρέπει να δεχθείς να σε εξαπατήσω και εγώ. Επίσης δεν μπορώ να κρίνω διαφορετικά τις εντυπωσιακές απροσεξίες τού συνήθως πανούργα έξυπνου κοριτσιού. Ο πατέρας έπρεπε όμως να πληροφορείται κάθε τόσο τη συναναστροφή

---

⁴ Δεν είναι τόσο σπάνιο να διακόπτεται μια ερωτική σχέση, επειδή ταυτίζεται κανείς με το αντικείμενό της, πράγμα που αντιστοιχεί σε ένα είδος παλινδρόμησης προς τον ναρκισσισμό. Όταν αυτό γίνει, μπορεί κανείς, σε νέα επιλογή του αντικειμένου, να επενδύσει εύκολα με τη λίμπιντό του το αντίθετο φύλο από το παλαιότερο.

⁵ Οι μετατοπίσεις της λίμπιντο, που περιγράφονται εδώ, είναι ασφαλώς γνωστές σε κάθε αναλυτή από τη διερεύνηση των αναμνήσεων των νευρωτικών. Μόνο που σε αυτούς τους τελευταίους συμβαίνουν στην τρυφερή παιδική ηλικία, την εποχή της πρώτης ανάπτυξης της ερωτικής ζωής· στην περίπτωση του ουδόλως νευρωτικού κοριτσιού μας, συντελούνται στα πρώτα χρόνια μετά την εφηβεία και εξάλλου εντελώς ασυνείδητα. Μήπως αποδειχθεί κάποτε αυτή η χρονική στιγμή πολύ σημαντική;

⁶ Επειδή μια τέτοια αποφυγή, έως τώρα, δεν έχει αναφερθεί ως αιτία της ομοφυλοφιλίας, ούτε εν γένει στον μηχανισμό της καθήλωσης της λίμπιντο, θέλω εδώ να επισυνάψω μια παρόμοια αναλυτική παρατήρηση που είναι ενδιαφέρουσα, λόγω μιας ιδιαίτερης περίπτωσης. Κάποτε γνώρισα δύο δίδυμους αδελφούς, οι οποίοι και οι δύο ήταν προικισμένοι με έντονες λιβιδινικές ενορμήσεις. Ο ένας εκ των δύο είχε μεγάλη τύχη στις γυναίκες και επιδιδόταν σε αναρίθμητες σχέσεις με κυρίες και κορίτσια. Ο άλλος ήταν καταρχάς στον ίδιο δρόμο, αλλά στη συνέχεια τού ήταν δυσάρεστο να ενοχλεί τον αδελφό του, να τον συγγέουν λόγω της ομοιότητάς του με εκείνον σε ερωτικές εκδηλώσεις, και για να το αποφύγει έγινε ομοφυλόφιλος. Άφησε στον αδελφό του τις γυναίκες και έτσι τον «απέφυγε». Μια άλλη φορά είχα τη θεραπεία ενός νεαρού άνδρα, καλλιτέχνη και σαφώς με αμφίφυλες καταβολές, στον οποίο η ομοφυλοφιλία είχε επιβληθεί ταυτόχρονα με μια διαταραχή στην εργασία. Απέφευγε συγχρόνως τις γυναίκες και το έργο του. Η ανάλυση, που μπόρεσε να τον επαναφέρει και στα δύο, κατέδειξε ότι ο φόβος μπροστά στον πατέρα ήταν η ισχυρότερη ψυχική αιτία και για τις δύο διαταραχές, που στην πραγματικότητα ήταν αρνήσεις. Στην αντίληψή του όλες οι γυναίκες ανήκαν στον πατέρα και κατέφευγε στους άνδρες από υποταγή, για να ξεφύγει από τη σύγκρουση με τον πατέρα. Μια τέτοια αιτιολόγηση της ομοφυλοφιλικής επιλογής αντικειμένου πρέπει να απαντάται συχνότερα στους πρωτόγονους χρόνους της ανθρωπότητας, θα πρέπει μάλλον όλες οι γυναίκες να ανήκαν στον πατέρα που ήταν και επικεφαλής της ορδής. – Στα αδέλφια, που δεν είναι δίδυμα, αυτή η αποφυγή παίζει μεγάλο ρόλο και σε άλλους τομείς εκτός από την ερωτική επιλογή. Ο μεγαλύτερος αδελφός π.χ. ασχολείται με τη μουσική και αποκτά αναγνώριση, ο νεώτερος, με περισσότερο μουσικό ταλέντο, διακόπτει γρήγορα τις σπουδές της μουσικής, παρ' όλη τη λαχτάρα του γι' αυτή, και δεν υποκινείται με τίποτε στο να αγγίξει ένα όργανο. Είναι ένα μεμονωμένο παράδειγμα για ένα πολύ συχνό συμβάν και η εξέταση των αιτιών που οδηγούν σε αποφυγή, αντί σε ανταγωνισμό, αποκαλύπτει ιδιαίτερα πολύπλοκες ψυχικές προϋποθέσεις.

της με την κυρία, διαφορετικά θα έχανε την ικανοποίηση της εκδίκησης, που ήταν γι' αυτήν η επιτακτικότερη. Έτσι φρόντιζε γι' αυτό εμφανιζόμενη δημόσια με την αγαπημένη της, πηγαίνοντας περίπατο στους δρόμους κοντά στον τόπο εργασίας του πατέρα και παρόμοια. Και αυτές οι αδεξιότητες δεν συνέβαιναν χωρίς πρόθεση. Εξάλλου είναι περίεργο ότι οι δύο γονείς συμπεριφέρονταν σαν να καταλάβαιναν την κρυφή ψυχολογία της κόρης. Η μητέρα εμφανιζόταν ανεκτική, σαν να εκλάμβανε ως χάρη τη φυγή της κόρης· ο πατέρας εμαίνετο, σαν να αισθανόταν την πρόθεση εκδίκησης που στρεφόταν κατά του προσώπου του.

Η αναστροφή του κοριτσιού έλαβε όμως την τελευταία ενίσχυση, όταν στο πρόσωπο της «κυρίας» προσέκρουσε σε αντικείμενο που προσέφερε συγχρόνως ικανοποίηση στο μέρος της ετερόφυλης λίμπιντο, που ήταν προσκολλημένο στον αδελφό.

III

Η γραμμική παρουσίαση δεν προσφέρεται για την περιγραφή των περίπλοκων διαδικασιών, που συντελούνται σε διάφορα ψυχικά στρώματα. Αναγκάζομαι να σταματήσω λίγο τη συζήτηση της περίπτωσης και να παρουσιάσω εκτενέστερα και σε βάθος μερικά στοιχεία από αυτά που εξέθεσα.

Ανέφερα ότι το κορίτσι, στη σχέση του με την κυρία που λάτρευε, προσέλαβε τον ανδρικό τύπο αγάπης. Η ταπεινότητα και η τρυφερή ανιδιοτέλεια, «*che poco spera e nulla chiede*»,⁷ η ευτυχία της, όταν της επιτρεπόταν να συνοδεύσει την κυρία για ένα μέρος της διαδρομής και να της φιλήσει κατά τον αποχωρισμό το χέρι, η χαρά, όταν άκουγε να την επαινούν για την ομορφιά της, ενώ η αναγνώριση της δικής της ομορφιάς από άλλον δεν σήμαινε τίποτε για εκείνην, οι επισκέψεις-προσκύνημα σε τόπους, όπου προηγουμένως είχε παραμείνει κάποτε η αγαπημένη, η αποσόβηση όλων των αισθησιακών επιθυμιών που θα πήγαιναν πιο πέρα: όλα αυτά τα μικρά χαρακτηριστικά ανταποκρίνονται περίπου στο πρώτο ερωτικό πάθος ενός νεανία προς μια διάσημη καλλιτέχνη, για την οποία πιστεύει ότι είναι πολύ ανώτερή του και προς την οποία τολμά να κατευθύνει το βλέμμα του μόνο ντροπαλά. Η συμφωνία με αυτό που περιγράφω ως «τύπο της ανδρικής επιλογής αντικειμένου» και του οποίου τις ιδιαιτερότητες ανάγω στον δεσμό με τη μητέρα,⁸ άγγιζε και τις λεπτομέρειες. Μπορούσε να φαίνεται εντυπωσιακό το ότι δεν τρόμαζε στο ελάχιστο από την κακή φήμη της αγαπημένης, μολονότι οι προσωπικές της παρατηρήσεις την έπειθαν επαρκώς για την ορθότητα αυτής της δυσφήμισης. Στην πραγματικότητα ήταν όμως ένα σεμνό κορίτσι με καλή ανατροφή, το οποίο απέφυγε για το πρόσωπό του σεξουαλικές περιπέτειες και θεωρούσε τις ωμές αισθησιακές ικανοποιήσεις ως ακαλαίσθητες. Αλλά ήδη οι πρώτες ερωτοτροπίες της απευθύνονταν σε γυναίκες, οι οποίες δεν φημίζονταν για το ιδιαίτερα αυστηρό τους ήθος. Την πρώτη διαμαρτυρία του πατέρα για την ερωτική της επιλογή την προκάλεσε με την επιμονή, με την οποία προσπαθούσε να συναναστραφεί με μια ηθοποιό του κινηματογράφου σε εκείνο τον θερινό τόπο. Και σε καμία περίπτωση δεν επρόκειτο για γυναίκες που είχαν τη φήμη ως ομοφυλόφιλες και κατ' αυτόν τον τρόπο θα της προσέφεραν την προοπτική για μια τέτοια ικανοποίηση· επιζητούσε μάλλον, κατά παράλογο τρόπο, φιλάρεσκες γυναίκες, με τη συνηθισμένη έννοια του όρου· απέρριψε χωρίς επιφύλαξη μια ομοφυλόφιλη συνομήλικη φίλη, που έθεσε πρόθυμα τον εαυτό της στη διάθεσή της. Η κακή φήμη της «κυρίας» ήταν όμως ένας

⁷ «Η οποία λίγα ελπίζει και τίποτε δεν ζητεί». (Σ.τ.Μ.)

⁸ Τόμος VIII των *Απάντων G.W.*, σ. 65.

όρος αγάπης γι' αυτήν και εκλείπει καθετί αινιγματικό σ' αυτή τη συμπεριφορά, αν θυμηθούμε ότι, και για τον ανδρικό τύπο της επιλογής αντικειμένου που παραγόταν από τη μητέρα, υφίσταται ο όρος ότι η αγαπημένη είναι κατά κάποιον τρόπο «σεξουαλικά κακόφημη» και στην πραγματικότητα θα μπορούσε να ονομασθεί κοκότα. Όταν πληροφορήθηκε αργότερα, σε ποιο βαθμό αυτός ο χαρακτηρισμός ευσταθούσε για τη λατρευτή της κυρία και ότι ζούσε απλώς διαθέτοντας το σώμα της, η αντίδρασή της συνίστατο σε μεγάλη συμπόνια και στην ανάπτυξη φαντασιώσεων και προθέσεων περί του πώς θα μπορούσε να «σώσει» την αγαπημένη από αυτές τις αναξιοπρεπείς συνθήκες. Οι ίδιες επιδιώξεις διάσωσης μας έχουν εντυπωσιάσει στους άνδρες εκείνου του τύπου που έχω περιγράψει και προσπάθησα να δώσω την αναλυτική συναγωγή αυτής της επιδιώξης στο σημείο που προανέφερα.

Σε εντελώς άλλες περιοχές εξεύρεσης αιτίας οδηγεί η ανάλυση της απόπειρας αυτοκτονίας, την οποία πρέπει να θεωρήσω ως σοβαρά νοούμενη και η οποία εξάλλου βελτίωσε σημαντικά τη θέση της, τόσο στη σχέση της προς τους γονείς, όσο και προς την αγαπημένη κυρία. Κάποια μέρα πήγαινε μαζί της περίπατο σε μια περιοχή και σε ώρα της ημέρας που η συνάντηση με τον πατέρα, που θα ερχόταν από το γραφείο, ήταν πιθανή. Ο πατέρας τις προσπέρασε και έριξε ένα οργισμένο βλέμμα στην ίδια, καθώς και την ήδη γνωστή σ' εκείνον συνοδό της. Λίγο μετά έπεσε στην τάφρο του αστικού σιδηροδρόμου. Η απολογία της για τη βαθύτερη πρόκληση της απόφασής της ηχεί πολύ πειστική. Είχε ομολογήσει στην κυρία ότι ο κύριος που τις κοίταζε τόσο θυμωμένα ήταν ο πατέρας της, ο οποίος ούτε ήθελε να ακούσει για αυτή τη συναναστροφή. Η κυρία τότε ταραχθηκε τόσο, που τη διέταξε να την εγκαταλείψει αμέσως και να μην περιμένει πλέον τίποτε, ούτε να της μιλήσει και ότι αυτή η ιστορία έπρεπε πλέον να πάρει ένα τέλος. Μέσα στην απελπισία της, ότι θα έχανε έτσι την αγαπημένη για πάντα, θέλησε να διαλέξει τον θάνατο. Όμως, η ανάλυση επέτρεψε να αποκαλυφθεί μια άλλη, βαθύτερη ερμηνεία πίσω από τη δική της και να στηριχθεί στα προσωπικά της όνειρα. Η απόπειρα αυτοκτονίας, όπως θα μπορούσε κανείς να αναμένει, ήταν δύο ακόμη πράγματα: εκπλήρωση τιμωρίας (αυτοτιμωρία) και εκπλήρωση επιθυμίας. Υπό αυτή την τελευταία έννοια σήμαινε την πραγματοποίηση εκείνης της επιθυμίας, της οποίας η απογοήτευση την είχε οδηγήσει προς την ομοφυλοφιλία, δηλαδή η επιθυμία να αποκτήσει παιδί από τον πατέρα, διότι τώρα εξαιτίας του πατέρα έπεσε κάτω.⁹ Αυτή η ερμηνεία βάθους συνδέεται με εκείνη τη συνειδητή για το κορίτσι επιφανειακή ερμηνεία, καθώς εκείνη τη στιγμή η κυρία μίλησε ακριβώς όπως ο πατέρας και εξήγγειλε τη συγκεκριμένη απαγόρευση. Ως αυτοτιμωρία η ενέργεια του κοριτσιού μας εγγυάται ότι είχε αναπτύξει στο ασυνείδητό της έντονη επιθυμία θανάτου για τον ένα ή τον άλλο γονέα. Ίσως να ήταν από εκδικητική μανία απέναντι στον πατέρα που διατάραζε την αγάπη της, ακόμη πιθανότερα όμως απέναντι στη μητέρα, όταν ήταν έγκυος στον μικρό της αδελφό. Διότι η ανάλυση μας διαφώτισε σχετικά με το αίνιγμα της αυτοκτονίας ως προς το εξής, ότι κανείς ίσως δεν βρίσκει την ψυχική ενέργεια να θανατώσει τον εαυτό του, εάν πρώτα δεν θανατώνει μαζί και ένα αντικείμενο με το οποίο έχει ταυτισθεί και δεύτερον δεν στρέφει εναντίον του εαυτού του μια επιθυμία θανάτου, η οποία απευθυνόταν σε ένα άλλο πρόσωπο. Η τακτική αποκάλυψη, εξάλλου, τέτοιων ασυνείδητων επιθυμιών θανάτου στον αυτοκτονούντα δεν πρέπει να μας ξενίζει, ούτε να μας εντυπωσιάζει ως επιβεβαίωση των συναγωγών μας, διότι το ασυνείδητο όλων των ζώντων είναι υπερπλήρες από τέτοιες επιθυμίες θανάτου ακόμη και για αγαπητά, κατά τα άλλα,

---

⁹ Αυτές οι ερμηνείες για τους δρόμους της αυτοκτονίας μέσω εκπληρώσεων σεξουαλικών επιθυμιών είναι προ πολλού οικείες στους ψυχαναλυτές (δηλητηριάζομαι = εγκυμονώ, πνίγομαι = τίκτω, πέφτω από ύψος = γεννώ). [Σ.τ.Μ.: Πρόκειται για λογοπαίγνιο του Φρόιντ με τη λέξη *niederkommen*, η οποία έχει την κυριολεκτική σημασία «πέφτω» αλλά και μεταφορική σημασία «γεννώ»].

πρόσωπα.¹⁰ Στην ταύτιση με τη μητέρα, η οποία θα έπρεπε να πεθάνει στον τοκετό του παιδιού που της στερήθηκε [της κόρης], αυτή η εκπλήρωση της τιμωρίας είναι η ίδια και πάλι εκπλήρωση επιθυμίας. Τέλος, το γεγονός ότι τα πλέον διαφορετικά ισχυρά αίτια έπρεπε να δράσουν από κοινού, ώστε να καταστήσουν δυνατή μια πράξη, όπως αυτή του κοριτσιού μας, δεν θα αναιρέσει την προσδοκία μας.

Στην αιτιολόγηση του κοριτσιού, ο πατέρας δεν υπάρχει, ούτε καν αναφέρεται το άγχος για την οργή του. Στην αιτιολόγηση που αποκάλυψε η ανάλυση, του αποδίδεται ο κύριος ρόλος. Η σχέση προς τον πατέρα είχε την ίδια αποφασιστική σημασία και για την πορεία και για την κατάληξη της αναλυτικής θεραπείας ή μάλλον της διερεύνησης. Πίσω από το προστατευτικό μέλημα για τους γονείς, για χάρη των οποίων ήθελε να υποστηρίξει την προσπάθεια μιας αλλαγής, κρυβόταν η πεισματική και εκδικητική στάση ενάντια στον πατέρα, την οποία διατηρούσε σθεναρά στην ομοφυλοφιλία. Εξασφαλισμένη με αυτή την κάλυψη, η αντίσταση απελευθέρωσε μια μεγάλη περιοχή στην αναλυτική διερεύνηση. Η ανάλυση συντελείτο χωρίς καμία σχεδόν αίσθηση αντίστασης, με την ενεργό διανοητική συμμετοχή της αναλύμενης, αλλά και με την πλήρη θυμική ηρεμία της ίδιας. Όταν κάποια φορά της εξήγησα ένα ιδιαίτερα σημαντικό μέρος της θεωρίας που την αφορούσε άμεσα, δήλωσε με αμίμητη έκφραση: «Ω, αυτό είναι βέβαια πολύ ενδιαφέρον», σαν μια κυρία του κόσμου που ξεναγείται σε ένα μουσείο και κοιτάζει προσεκτικά με το μονοκιάλι της αντικείμενα, τα οποία της είναι εντελώς αδιάφορα. Η ανάλυσή της έδινε μια εντύπωση που προσέγγιζε με αυτήν της θεραπείας με υπνωτισμό, στην οποία επίσης η αντίσταση έχει οπισθοχωρήσει μέχρι ενός ορίου, το οποίο τότε αποδεικνυόταν αήττητο. Την ίδια ρωσική τακτική, όπως θα μπορούσαμε να την αποκαλέσουμε, ακολουθεί η αντίσταση, πολύ συχνά σε περιπτώσεις καταναγκαστικής νεύρωσης, οι οποίες για το λόγο αυτό παρέχουν για ένα χρονικό διάστημα τα πλέον σαφή αποτελέσματα και μια εις βάθος άποψη στο πώς προξενήθηκαν τα συμπτώματα. Τότε αρχίζει κανείς να απορεί, γιατί τόσο μεγάλες πρόοδοι στην αναλυτική κατανόηση δεν φέρουν την ελάχιστη αλλαγή στους καταναγκασμούς και στις αναστολές του ασθενούς, έως εντέλει να παρατηρήσουμε, ότι όλα όσα πετύχαμε ήταν συνδεδεμένα με την επιφύλαξη της αμφιβολίας, έναν προστατευτικό τοίχο πίσω από τον οποίο η νεύρωση μπορούσε να αισθάνεται ασφαλής. «Θα ήταν όλα πολύ όμορφα», υποδηλώνει εσωτερικά ο ασθενής, συχνά και συνειδητά, «εάν μπορούσα να πιστέψω σε αυτό τον άνθρωπο, αλλά περί αυτού βεβαίως ουδείς λόγος, και όσο αυτό δεν συμβαίνει, δεν χρειάζεται κι εγώ να αλλάξω κάτι». Όταν τότε προσεγγίσουμε τα αίτια αυτής της αμφιβολίας, τότε ξεκινά σοβαρά ο αγώνας με τις αντιστάσεις.

Στην περίπτωση του κοριτσιού μας δεν ήταν η αμφιβολία, αλλά ο συναισθηματικός παράγοντας να εκδικηθεί τον πατέρα, ο οποίος κατέστησε δυνατή την ψυχρή της επιφύλαξη, διαχώρισε την ανάλυση σαφώς σε δύο φάσεις και κατέστησε τα αποτελέσματα της πρώτης φάσης τόσο πλήρη και εναργή. Φαινόταν επίσης, σαν να μην είχε δημιουργηθεί στο κορίτσι τίποτε που να έμοιαζε με μεταβίβαση προς τον γιατρό. Αλλά αυτό είναι φυσικά μια ανοησία ή μια ανακριβής διατύπωση· κάποιου είδους σχέση προς τον γιατρό δημιουργείται, όμως, και αυτό τις περισσότερες φορές μεταβιβάζεται από μια παιδική σχέση. Στην πραγματικότητα, μεταβίβασε σ' εμένα τη βασική απόρριψη του άνδρα, η οποία την είχε κυριεύσει από την εποχή της απογοήτευσής της με τον πατέρα. Η πικρία απέναντι στον άνδρα κατά κανόνα ικανοποιείται εύκολα στον γιατρό, δεν χρειάζεται να προκαλεί ορμητικές εκδηλώσεις συναισθημάτων, εκδηλώνεται με παρεμπόδιση όλων των προσπαθειών του και με προσήλωσι

---

¹⁰ Πρβλ. «Επίκαιρα σχετικά με τον πόλεμο και τον θάνατο», *Imago IV* (1915). [Ελληνική μετάφραση: *Επίκαιρες παρατηρήσεις...*, Επίκουρος, Αθήνα 1998].

του ασθενούς στην κατάσταση της ασθένειας. Εξ εμπειρίας γνωρίζω πόσο δύσκολο είναι να οδηγηθεί ο αναλυόμενος στην κατανόηση ακριβώς αυτών των σιωπηρών συμπτωμάτων και να καταστεί συνειδητή μια τέτοια λανθάνουσα, συχνά ακραία, μεγάλη εχθρότητα, χωρίς να διακινδυνεύει η θεραπεία. Διέκοψα, λοιπόν, μόλις διέγνωσα τη στάση του κοριτσιού προς τον πατέρα, και έδωσα τη συμβουλή να συνεχισθεί η θεραπευτική προσπάθεια με μια γιατρό, εάν και εφόσον αποδιδόταν σε αυτήν αξία. Εν τω μεταξύ, το κορίτσι είχε δώσει στον πατέρα την υπόσχεση να σταματήσει τουλάχιστον τη συναναστροφή με την «κυρία» και δεν γνωρίζω αν η συμβουλή μου, της οποίας τα κίνητρα είναι προφανή, θα ακολουθηθεί.

Μία μοναδική φορά παρουσιάστηκε σε αυτή την ανάλυση κάτι που μπόρεσα να αντιληφθώ ως θετική μεταβίβαση, ως ανανέωση εξαιρετικά εξασθενημένη του αρχικού ερωτικού πάθους για τον πατέρα. Και αυτή η εκδήλωση δεν ήταν ανεξάρτητη από τη συνύπαρξη μιας άλλης αιτίας, την αναφέρω, όμως, επειδή προσφέρει στο ζήτημα, προς μια άλλη κατεύθυνση, ένα ενδιαφέρον πρόβλημα της αναλυτικής τεχνικής. Κάποια ορισμένη χρονική στιγμή, λίγο μετά την έναρξη της θεραπείας, το κορίτσι έφερε μια σειρά όνειρα, τα οποία, αν και παραμορφωμένα κατάλληλα και διατυπωμένα στην ορθή γλώσσα των ονείρων, μπορούσαν να μεταφραστούν εύκολα και ασφαλώς. Το ερμηνευθέν περιεχόμενό τους ήταν όμως εντυπωσιακό. Προδίκιζαν την ίαση της αναστροφής μέσω της θεραπείας, εξέφραζαν τη χαρά της για τις προοπτικές ζωής που της διανοίγονταν πλέον τώρα, ομολογούσαν τη νοσταλγία για την αγάπη ενός άνδρα και για παιδιά και, κατ' αυτόν τον τρόπο, μπορούσαν να χαιρετισθούν ως ευπρόσδεκτη προετοιμασία για την επιθυμητή αλλαγή. Η αντίφαση προς τις ταυτόχρονες δηλώσεις της, όταν ήταν ξύπνια, ήταν πολύ μεγάλη. Δεν μου απέκρυπτε ότι σκεφτόταν να παντρευτεί μεν, αλλά μόνο για να απομακρυνθεί από την τυραννία του πατέρα και να ζει ανενόχλητα με τις πραγματικές της κλίσεις. Με τον άνδρα, έλεγε κάπως περιφρονητικά, θα τα έβγαζε πέρα, και εντέλει μπορούσε βεβαίως, όπως έδειχνε το παράδειγμα της λατρευτής κυρίας, να έχει κανείς ταυτόχρονα σεξουαλικές σχέσεις με έναν άνδρα και με μια γυναίκα. Προειδοποιημένος από κάποια αμυδρή εντύπωση, της εξήγησα μια μέρα ότι δεν πιστεύω τα όνειρα αυτά, ότι ήταν είτε ψευδή, είτε υποκριτικά και ότι η πρόθεσή της ήταν να με εξαπατήσει, όπως συνήθιζε να εξαπατά τον πατέρα. Είχα δίκιο και τα όνειρα αυτού του είδους, από εκείνη τη διευκρίνιση και μετά, εξέλιπαν. Πιστεύω, όμως, ότι στα όνειρα αυτά, παράλληλα με την πρόθεση της παραπλάνησης υπήρχε κι ένα μέρος προσέλκυσης· ήταν επίσης μια δοκιμή να κερδίσει το ενδιαφέρον μου και την καλή μου γνώμη, ίσως για να με απογοητεύσει αργότερα ακόμη βαθύτερα.

Μπορώ να φανταστώ ότι η επισήμανση της ύπαρξης τέτοιων ψευδών φιλοφρονητικών ονείρων θα εξαπολύσει σε κάποιους, που αποκαλούνται αναλυτές, μια πραγματική θύελλα αμήχανης οργής. «Συνεπώς μπορεί να ψεύδεται και το ασυνείδητο, ο πραγματικός πυρήνας της ψυχικής μας ζωής, εκείνο μέσα μας, το οποίο είναι τόσο εγγύτερο στο Θείο, απ' ό,τι η φτωχή μας συνείδηση! Τότε, πώς μπορούμε ακόμη να οικοδομούμε πάνω στις ερμηνείες της ανάλυσης και στη βεβαιότητα των γνώσεών μας;» Ενάντια σ' αυτό πρέπει να λεχθεί ότι η αναγνώριση τέτοιων ψευδών ονείρων δεν σημαίνει κάποια συγκλονιστική καινοτομία. Ξέρω, βεβαίως, ότι η ανάγκη των ανθρώπων για μυστικισμό είναι αξερίζωτη και ότι ο μυστικισμός κάνει ακατάπαυστες δοκιμές να επανακτήσει τον χώρο που του έχει αποσπάσει η «ερμηνεία του ονείρου», αλλά στην περίπτωση που μας απασχολεί, όλα παρουσιάζονται αρκετά απλά. Το όνειρο δεν είναι το «ασυνείδητο», είναι η μορφή στην οποία μπόρεσε να μεταγγισθεί μια σκέψη που περίσσεψε από το προσυνειδητό ή από το συνειδητό της κατάστασης του ξύπνιου, χάριν των ευνοϊκών συνθηκών της κατάστασης του ύπνου. Στην κατάσταση του ύπνου η

σκέψη κέρδισε την υποστήριξη ασυνείδητων κινήσεων της επιθυμίας και εδώ υπέστη την παραμόρφωση μέσω της «εργασίας του ονείρου», η οποία καθορίζεται από τους μηχανισμούς που ισχύουν για το ασυνείδητο. Στη δική μας ονειρευόμενη η πρόθεση να με παραπλανήσει, όπως συνήθιζε να κάνει με τον πατέρα, προερχόταν ασφαλώς από το προσυνειδητό, εάν δεν ήταν ίσως και συνειδητή· μπόρεσε λοιπόν να επιβληθεί, συνδεόμενη με την ασυνείδητη κίνηση της επιθυμίας να αρέσει στον πατέρα (ή στο υποκατάστατο του πατέρα) και έτσι δημιούργησε ένα ψευδές όνειρο. Οι δύο προθέσεις, να εξαπατήσει τον πατέρα και να του αρέσει, προέρχονται από το ίδιο σύμπλεγμα· η πρώτη αναπτύχθηκε μέσα από την απώθηση της τελευταίας, η ύστερη επαναφέρεται μέσω της εργασίας του ονείρου στην προηγούμενη. Δεν μπορεί να γίνει λόγος ότι απαξιώνεται το ασυνείδητο, ότι κλονίζεται η εμπιστοσύνη στα αποτελέσματα της ανάλυσής μας.

Δεν θέλω να χάσω την ευκαιρία να εκφράσω με λόγια την έκπληξη για το ότι οι άνθρωποι μπορούν να διανύουν τόσο μεγάλα και σημαντικά μέρη της ερωτικής τους ζωής, δίχως να αντιλαμβάνονται και πολλά γι' αυτήν, μάλιστα κάποτε χωρίς να γνωρίζουν το ελάχιστο γι' αυτήν, ή ότι, όταν αυτή εισέρχεται στο συνειδητό τους, πλανώνται τόσο βαθιά στην κρίση τους. Αυτό δεν συμβαίνει μόνο κάτω από τις συνθήκες της νεύρωσης, όπου είμαστε εξοικειωμένοι με το φαινόμενο, αλλά φαίνεται να είναι, κατά τα άλλα, και αρκετά συνηθισμένο. Στη δική μας περίπτωση ένα κορίτσι αρχίζει να ερωτοτροπεί με γυναίκες, πράγμα που καταρχάς προσλαμβάνεται από τους γονείς ως αρκετά δυσάρεστο, αλλά μετά βίας αντιμετωπίζεται ως σοβαρό· η ίδια γνωρίζει καλά πόσο την απασχολεί, δεν αισθάνεται όμως τα συναισθήματα ενός έντονου έρωτα, μέχρι να προκύψει μια εντελώς ακραία αντίδραση σε μια ορισμένη αποτυχία, που δείχνει σε όλα τα μέρη ότι έχουμε να κάνουμε με ένα διαβρωτικό πάθος στοιχειώδους έντασης. Το κορίτσι δεν αντιλήφθηκε ποτέ τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για την έκρηξη μιας τέτοιας ψυχικής θύελλας. Άλλες φορές συναντούμε κορίτσια ή γυναίκες με βαριά κατάθλιψη, οι οποίες όταν ερωτώνται για την πιθανή αιτιολόγηση της κατάστασής τους, δίνουν την πληροφορία ότι αισθάνθηκαν μάλλον ένα κάποιο ενδιαφέρον για ένα ορισμένο πρόσωπο, αλλά δεν ήταν αρκετά βαθύ και το αντιπαρήλθαν πολύ γρήγορα, αφού έπρεπε να το εγκαταλείψουν. Και όμως αυτή η φαινομενικά τόσο εύκολα υποφερτή άρνηση έγινε αιτία για τη βαριά διαταραχή. Ή έχει να κάνει κανείς με άνδρες, που έδωσαν τέλος σε επιφανειακές ερωτικές σχέσεις με γυναίκες, και μόλις μέσα από τις συνέπειες αναγκάζονται να πληροφορηθούν ότι ήταν με πάθος ερωτευμένοι στο φαινομενικά υποτιμηθέν υποκείμενο. Επίσης εκπλήσσεται κανείς και για τις ανέλπιστες επενέργειες που μπορούν να προκύψουν από μια άμβλωση, τη θανάτωση ενός εμβρύου, η οποία αποφασίστηκε χωρίς μεταμέλεια και επιφύλαξη. Αισθάνεται κανείς έτσι αναγκασμένος να δικαιώσει τους ποιητές που μας παρουσιάζουν με προτίμηση πρόσωπα, τα οποία αγαπούν χωρίς να το ξέρουν ή τα οποία δεν ξέρουν εάν αγαπούν ή τα οποία πιστεύουν ότι μισούν, ενώ αγαπούν. Φαίνεται ότι ακριβώς η πληροφορία που λαμβάνει το συνειδητό μας για την ερωτική μας ζωή, μπορεί να είναι πολύ εύκολα ατελής, ελλειπτική ή πλαστή. Σε αυτές τις επεξηγήσεις δεν παρέλειψα φυσικά να αναφέρω τη σύμπραξη μιας εκ των υστέρων λήξης.

IV

Επιστρέφω, λοιπόν, στη συζήτηση της περίπτωσης που διεκόπη προηγουμένως. Πετύχαμε μια εποπτική εικόνα για τις δυνάμεις, οι οποίες οδήγησαν τη λίμπιντο του κοριτσιού από την οιδιπόδεια ομαλή στάση σε εκείνη της ομοφυλοφιλίας και για τους ψυχικούς δρόμους

που ακολουθήθηκαν γι' αυτό. Πάνω από όλες αυτές τις κινητήριες δυνάμεις βρισκόταν η εντύπωση της γέννησης του μικρού αδελφού της και έτσι μας επιβάλλεται να ταξινομήσουμε την περίπτωση, ως μια περίπτωση αντιστροφής που αναπτύχθηκε όψιμα.

Όμως εδώ μας επιστάται η προσοχή σε μια σχέση, με την οποία βρισκόμαστε αντιμέτωποι και σε πολλά άλλα παραδείγματα, όπου φωτίζουμε ψυχαναλυτικά μια ψυχική διαδικασία. Όσο παρακολουθούμε την ανάπτυξη από το τελικό της αποτέλεσμα προς τα πίσω, συνυφαίνεται για μας ένας άρρηκτος συσχετισμός και θεωρούμε τη γνώση μας τελείως ικανοποιητική, ίσως και διεξοδική. Εάν όμως πάρουμε τον αντίστροφο δρόμο, εάν ξεκινήσουμε από τις προϋποθέσεις που βρήκε η ανάλυση και ζητούμε να τις ακολουθήσουμε έως το αποτέλεσμα, τότε χάνουμε εντελώς την εντύπωση μιας αναγκαίας και κατ' ουδένα τρόπο προσδιοριζόμενης σύνδεσης. Αμέσως παρατηρούμε ότι θα μπορούσε να έχει προκύψει και κάτι άλλο και αυτό το άλλο αποτέλεσμα θα το είχαμε κατανοήσει και θα το είχαμε φωτίσει εξίσου καλά. Συνεπώς η σύνθεση δεν είναι τόσο ικανοποιητική, όσο η ανάλυση· με άλλα λόγια, δεν θα είμασταν σε θέση, γνωρίζοντας τις προϋποθέσεις να προβλέψουμε τη φύση του αποτελέσματος.

Είναι πολύ εύκολο να αναγάγουμε αυτή τη θλιβερή γνώση στις αιτίες της. Ακόμη και εάν οι αιτιώδεις παράγοντες, οι οποίοι είναι αποφασιστικοί για μια ορισμένη επιτυχία, είναι εντελώς γνωστοί, τους γνωρίζουμε, όμως, μόνο ως προς την ποιοτική ιδιαιτερότητά τους και όχι ως προς τη σχετική έντασή τους. Μερικοί εξ αυτών, ως αρκετά αδύναμοι, θα καταπιεσθούν από άλλους και δεν θα ληφθούν υπόψιν για το τελικό αποτέλεσμα. Δεν γνωρίζουμε όμως ποτέ εκ των προτέρων ποια από τα καθοριστικά στοιχεία θα αποδειχθούν τα ασθενέστερα ή τα ισχυρότερα. Μόνο στο τέλος λέμε ότι εκείνα που επιβλήθηκαν ήταν τα ισχυρότερα. Έτσι η αιτιολόγηση μπορεί κάθε φορά να αναγνωρίζεται ασφαλώς προς την κατεύθυνση της ανάλυσης, είναι αδύνατη όμως η πρόβλεψή της προς την κατεύθυνση της σύνθεσης.

Συνεπώς δεν θέλουμε να ισχυρισθούμε ότι κάθε κορίτσι, του οποίου η ερωτική αναζήτηση που προκύπτει από την οιδιπόδεια στάση των εφηβικών ετών και ζει μια τέτοια απογοήτευση, θα υποκύψει αναγκαστικά για τον λόγο αυτό στην ομοφυλοφιλία. Σε αυτό το τραύμα, αντίθετα, θα είναι συχνότερες διαφορετικού είδους αντιδράσεις. Τότε, όμως, θα πρέπει σε αυτό το κορίτσι να έδωσαν το έναυσμα ιδιαίτερα στοιχεία, στοιχεία εκτός του τραύματος, πιθανόν εσωτερικής φύσης. Και δεν είναι δύσκολο να αναδειχθούν.

Ως γνωστόν και στον ομαλό απαιτείται ορισμένος χρόνος, ώσπου να επιβληθεί οριστικά η απόφαση σχετικά με το φύλο του ερωτικού αντικειμένου. Οι ομοφυλόφιλες ερωτοτροπίες και οι υπερβολικά δυνατές και αισθησιακά έντονες φιλίες είναι, στα πρώτα έτη μετά την εφηβεία, αρκετά συνήθεις και στα δύο φύλα. Έτσι ήταν και στην περίπτωση του κοριτσιού μας, αλλά οι κλίσεις αυτές αναμφίβολα εκδηλώθηκαν σε αυτήν εντονότερα και διαρκούσαν περισσότερο από ό,τι σε άλλους. Σε αυτό προστίθεται το γεγονός ότι αυτοί οι προάγγελοι της μετέπειτα ομοφυλοφιλίας κατείχαν πάντοτε τη συνειδητή της ζωή, ενώ η στάση που προερχόταν από το οιδιπόδειο σύμπλεγμα είχε παραμείνει ασυνειδητή και εμφανιζόταν μόνον σε κάποιες εκδηλώσεις, όπως στην τρυφερότητα προς το μικρό αγόρι. Ως κοριτσάκι στη σχολική ηλικία ήταν για μεγάλο χρονικό διάστημα ερωτευμένη με μια απροσπέλαστη, αυστηρή δασκάλα, προφανώς ένα μητρικό υποκατάστατο. Είχε δείξει ένα ιδιαίτερα ζωηρό ενδιαφέρον για κάποιες γυναίκες που ήταν νεαρές μητέρες, αρκετά πριν από τη γέννηση του αδελφού, και πιο σίγουρα ακόμη για μεγάλο χρονικό διάστημα πριν από εκείνη την πρώτη επίπληξη για τον πατέρα. Η λίμπιντό της κατευθυνόταν συνεπώς από πολύ νωρίς

προς δύο ρεύματα, εκ των οποίων το πλέον επιφανειακό μπορεί ανεπιφύλακτα να αποκληθεί ομοφυλοφιλικό. Αυτό ήταν πιθανόν η άμεση, αμετάβλητη συνέχεια μιας παιδικής προσήλωσης προς τη μητέρα. Ενδεχομένως με την ανάλυσή μας να μην αποκαλύψαμε τίποτε άλλο, παρά τη διαδικασία η οποία, με την κατάλληλη αφορμή, οδήγησε το βαθύτερο ετερόφυλο λιβιδινικό ρεύμα προς το εμφανές ομοφυλοφιλικό.

Επίσης, η ανάλυση δίδαξε ότι το κορίτσι είχε μεταφέρει από τα παιδικά του χρόνια ένα έντονο «σύμπλεγμα ανδρισμού». Ζωηρή, εριστική, αρκετά απρόθυμη να υποσκελισθεί από τον λίγο μεγαλύτερο αδελφό, είχε αναπτύξει, από την εποπτεία των γεννητικών οργάνων και εξής, έναν ισχυρό φθόνο για το πέος, αποκνήματα του οποίου γέμιζαν ακόμη τη σκέψη της. Στην πραγματικότητα ήταν και φεμινίστρια, θεωρούσε άδικο να μην μπορούν τα κορίτσια να απολαμβάνουν τις ίδιες ελευθερίες με τα αγόρια και δυσανασχετούσε εν γένει για τη μοίρα της γυναίκας. Την εποχή της ανάλυσης η κύηση και ο τοκετός των παιδιών της ήταν δυσάρεστες ιδέες· όπως υποθέτω, και λόγω της σωματικής παραμόρφωσης που συνδέονται με αυτά. Ο κοριτσιίστικος ναρκισσισμός της, ο οποίος δεν εκδηλωνόταν πλέον ως υπερηφάνεια για την ομορφιά της, είχε αποσυρθεί σε αυτή την άμυνα.¹¹ Διάφορες ενδείξεις παρέπεμπαν σε μια κάποτε πολύ έντονη ευχαρίστηση επίδειξης. Όποιος, ως προς την αιτιολογία, δεν θέλει να δει να μειώνεται το δικαίωμα για το επίκτητο, θα δώσει προσοχή στο ότι η περιγραφείσα συμπεριφορά του κοριτσιού ήταν ακριβώς έτσι όπως έπρεπε να καθορισθεί λόγω της σύνθετης επίδρασης που άσκησε, παράλληλα με την προσήλωση στη μητέρα, η υποτίμηση εκ μέρους της μητέρας και η σύγκριση των γεννητικών οργάνων της με εκείνα του αδελφού. Και εδώ υπάρχει μια δυνατότητα να θεωρηθεί η πρώιμη ενεργός εξωτερική επίδραση υπεύθυνη για κάτι, το οποίο ευχαρίστως θα αντιλαμβανόταν κανείς ως ιδιοσυγκρασιακή ιδιαιτερότητα. Και εάν πράγματι η επίδραση έχει λάβει χώρα, μπορεί και από αυτήν το επίκτητο ένα μέρος να συνυπολογισθεί ως ιδιοσυγκρασία. Έτσι σταθερά αναμειγνύεται και ενώνεται στην παρατήρηση, αυτό που στη θεωρία θέλουμε να αποσυνθέτουμε ως ένα ζεύγος αντιθέτων, κληροδότηση και απόκτηση [Vererbung und Erwerbung].

Εάν μια πρότερη, προσωρινή ολοκλήρωση της ανάλυσης είχε οδηγήσει στη διαπίστωση ότι πρόκειται για μια περίπτωση ύστερης απόκτησης της ομοφυλοφιλίας, ή επανεξέταση του υλικού, στην οποία προβήκαμε τώρα, ωθεί μάλλον προς το συμπέρασμα ότι πρόκειται για εγγενή ομοφυλοφιλία, η οποία ως συνήθως παγιώνεται μόλις κατά τη χρονική περίοδο μετά την εφηβεία και εκδηλώνεται με σαφήνεια. Καθεμία από αυτές τις ταξινομήσεις ανταποκρίνεται μόνο σε ένα μέρος της κατάστασης, που με την παρατήρηση διαπιστώνουμε, και παραμελεί το άλλο. Θα διαπιστώσουμε το ορθό, εάν αποδώσουμε εν γένει μικρή αξία σε αυτό το ερώτημα.

Η βιβλιογραφία σχετικά με την ομοφυλοφιλία συνηθίζει να μη διαχωρίζει αρκετά αυστηρά τα ερωτήματα της επιλογής του αντικειμένου αφενός, από τα ερωτήματα του χαρακτήρα του φύλου και της φυλετικής στάσης αφετέρου: σαν η απόφαση για το ένα ζήτημα αναγκαστικά να συνδέεται με την απόφαση για το άλλο. Η εμπειρία, εντούτοις, δείχνει το αντίθετο: Ένας άνδρας με ως επί το πλείστον ανδρικές ιδιότητες, που εμφανίζει τον ανδρικό τύπο της ερωτικής ζωής, μπορεί σε σχέση με το αντικείμενο να παρουσιάζει αντιστροφή, να αγαπά μόνον άνδρες αντί για γυναίκες. Ένας άνδρας, στο χαρακτήρα του οποίου υπερτερούν ολοφάνερα οι θηλυκές ιδιότητες, και ο οποίος μάλιστα συμπεριφέρεται στην αγάπη ως

¹¹ Πρβλ. την ομολογία της Γκρίμχιλντ στο έπος των Νιμπελούνγκεν. [Στο I.15 του μεσαιωνικού έπους, η Γκρίμχιλντ δηλώνει στη μητέρα της ότι δεν θα επιτρέψει σε κανέναν άνδρα να την αγαπήσει, διότι έτσι θα χάσει την ομορφιά της. Σ.τ.Μ.]

γυναίκα, θα έπρεπε με αυτή τη θηλυκή στάση να στρέφεται προς τον άνδρα ως ερωτικό αντικείμενο· μπορεί, όμως, παρ' όλα αυτά να είναι ετερόφυλος, να μην εμφανίζει περισσότερη αντιστροφή ως προς το αντικείμενο από ό,τι κατά μέσον όρο ένας ομαλός. Το ίδιο ισχύει για γυναίκες· και σε αυτές ο φυλετικός χαρακτήρας και η επιλογή του αντικειμένου δεν συμπίπτουν σε σταθερή σχέση. Το μυστικό της ομοφυλοφιλίας, συνεπώς, δεν είναι καθόλου τόσο εύκολο, όπως ευχαρίστως παρουσιάζεται για λαϊκή χρήση: μια θηλυκή ψυχή, που πρέπει για αυτό να αγαπήσει τον άνδρα, εισχώρησε ατυχώς σε ένα ανδρικό σώμα ή μια ανδρική ψυχή, που ελκύεται χωρίς αντίσταση από τη γυναίκα, είναι ατυχώς δέσμια σε ένα γυναικείο σώμα. Μάλλον πρόκειται για τρεις σειρές χαρακτήρων,

σωματικοί φυλετικοί χαρακτήρες – ψυχικοί φυλετικοί χαρακτήρες
(φυσικός ερμαφροδιτισμός) (ανδρική στάση – γυναικεία στάση)

είδος της επιλογής του αντικειμένου

οι οποίοι ως ένα βαθμό παραλλάσσονται, ανεξάρτητοι ο ένας από τον άλλο και εμφανίζονται στα μεμονωμένα άτομα σε ποικίλες εναλλαγές. Η προπαγανδιστική βιβλιογραφία δυσχέρανε τη διεύθυνση σε αυτές τις σχέσεις, με το να δίνει προτεραιότητα, για πρακτικούς λόγους, στη συμπεριφορά ως προς το τρίτο σημείο, την επιλογή του αντικειμένου, που μόνον αυτή είναι εμφανής στον μη ειδικό, και εκτός αυτού υπερβάλλει ως προς τη σταθερότητα της σχέσης μεταξύ αυτού και του πρώτου σημείου. Φράζει επίσης τον δρόμο που οδηγεί στη βαθύτερη γνώση για όλα αυτά, τα οποία αποκαλούμε ομοιόμορφα ομοφυλοφιλία, με το να αντίκειται σε δύο βασικά γεγονότα, τα οποία έχει αποκαλύψει η ψυχαναλυτική έρευνα. Το πρώτο είναι ότι οι ομοφυλόφιλοι άνδρες έχουν βιώσει μια ιδιαίτερα έντονη προσήλωση προς τη μητέρα· το δεύτερο είναι ότι όλοι οι ομαλοί, παράλληλα με την εμφανή ετεροφυλία τους, αφήνουν να διαφανεί ένας πολύ σημαντικός βαθμός λανθάνουσας ή ασυνείδητης ομοφυλοφιλίας. Εάν λάβουμε υπόψιν μας αυτά τα ευρήματα, τότε όμως έχουμε παραδεχθεί ένα «τρίτο φύλο» που δημιούργησε η φύση σε μια ιδιοτροπία της.

Η ψυχανάλυση δεν καλείται να λύσει το πρόβλημα της ομοφυλοφιλίας. Πρέπει να αρκестθεί να αποκαλύψει τους ψυχικούς μηχανισμούς, που οδήγησαν στην απόφαση της επιλογής του αντικειμένου, και να ακολουθήσει, μέσα από αυτούς τους μηχανισμούς, τους δρόμους προς τη θεμελίωση των ορμών. Κατόπιν σταματά και αναθέτει τα υπόλοιπα στη βιολογική έρευνα, η οποία ακριβώς με τα πειράματα τώρα του Στάιναχ [Steinach]¹² παρουσιάζει τόσο σημαντικά πορίσματα σχετικά με την επίδραση που ασκεί η πρώτη σειρά στη δεύτερη και Τρίτη. Στηρίζεται στο ίδιο έδαφος με τη βιολογία, με το να θεωρεί ως προϋπόθεση την πρωταρχική αμφιφυλία του ατόμου στον άνθρωπο (όσο στο ζώο). Αλλά η ψυχανάλυση δεν μπορεί να δια φωτίσει τη φύση εκείνου που, υπό τη συμβατική ή βιολογική έννοια, αποκαλούμε «αρσενικό» και «θηλυκό». Παραλαμβάνει τις δύο έννοιες και θεμελιώνει τις εργασίες της πάνω σε αυτές. Στην απόπειρα μιας περαιτέρω αναγωγής της, η αρρενωπότητα εξανεμίζεται προς την ενεργητικότητα, η θηλυκότητα προς την παθητικότητα, και αυτό είναι

¹² A. Lipschütz, *Die Pubertätsdrüse und ihre Wirkungen* [Ο αδένας της εφηβείας και οι επιπτώσεις του], E. Bircher: Bern 1919.

πολύ λίγο. Κατά πόσο είναι επιτρεπτή ή έχει ήδη επιβεβαιωθεί μέσω της εμπειρίας, η προσδοκία ότι από το τμήμα της διαφωτιστικής εργασίας που εμπίπτει στο πεδίο της ανάλυσης, θα προκύψει ένας χειρισμός για τη μεταβολή της αντιστροφής, αυτό προσπάθησα να το εκθέσω προηγουμένως. Εάν αυτόν τον βαθμό άσκησης επιρροής τον συγκρίνουμε με τις μεγάλες ανακατατάξεις, τις οποίες πέτυχε ο Στάιναχ σε μεμονωμένες περιπτώσεις με χειρουργικές επεμβάσεις, τότε αυτό μάλλον δεν μας εντυπωσιάζει έντονα. Εντούτοις, θα ήταν πρόωρο ή θα ήταν μια βλαβερή υπερβολή, εάν ήδη από τώρα εναποθέταμε ελπίδες σε μια γενικώς χρήσιμη «θεραπεία» της αντιστροφής. Οι περιπτώσεις ανδρικής ομοφυλοφιλίας, στις οποίες ο Στάιναχ είχε επιτυχία, πληρούσαν τον όχι πάντοτε δεδομένο όρο ενός πασιφανούς σωματικού «ερμαφροδιτισμού». Η θεραπεία μιας γυναικείας ομοφυλοφιλίας διά της ανάλογης οδού είναι προς το παρόν εντελώς ασαφής. Εάν συνίστατο στην απομάκρυνση των πιθανώς ερμαφροδιτικών ωοθηκών και στην εμφύτευση άλλων, όπως θα ελπίζαμε μονοφυλετικών, τότε θα είχε στην πραγματικότητα μικρή ελπίδα να εφαρμοσθεί. Ένα γυναικείο άτομο, το οποίο αισθάνθηκε αρσενικά και αγάπησε με ανδρικό τρόπο, δύσκολα θα εξαναγκασθεί να εισχωρήσει στον γυναικείο ρόλο, εάν πρέπει να πληρώσει αυτή την, όχι αρκετά πλεονεκτική, αλλαγή με την παραίτηση από τη μητρότητα.

Μετάφραση από τα γερμανικά: Τάνια Δασκαρόλη

Επιμέλεια: Ελένη Τζαβάρα